

**ЙОРДАН АНАСТАСОВ
И МАКЕДОНСКОТО
ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ**

София, 2017

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Цочо В. Билярски, предговор, съставителство и редакция, 2017
© Издателство „Изток-Запад“, 2017

ISBN 978-619-01-0074-4

ЙОРДАН АНАСТАСОВ И МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

Предговор, съставителство и редакция

Цочо В. Билярски

ПРЕДГОВОР

Йордан Анастасов е един от най-достоините и авторитетни дейци на македоно-одринското революционно и легално ляво движение от 20–30-те и от 40-те до 70-те години на миналия век. Въпреки това неговата дейност и творчество днес са почти неизвестни. Ако разгърнете библиографиите по македонския въпрос, ще се убедите колко огромен е броят на неговите приноси, като безспорно е и неговото място като вестникар и публицист. И сега, четири десетилетия след неговата смърт, той все още е признат капацитет в областта на социалното законодателство и пенсионното осигуряване, което за съжаление е останало незабелязано от всички управляващи. Преди да прочетете неговите увлекателни спомени и включените в книгата негови биографични беседи за македонските революционери, както и приложените автентични документи за участието му в македонското освободително движение, които са същевременно важен исторически извор, нека да си припомним най-важните моменти от неговия живот и дейност.

Йордан Анастасов Константинов е роден на 4 януари 1893 г. в град Кавадарци, Тиквешко. Началното си образование получава в родния си град, а след това е стипендиант в Цариградската духовна семинария, но поради избухването на Балканската война не успява да се дипломира, тъй като се връща в Македония и за кратко време учителства в родния си край. Въпреки надвисналата заплаха от сръбска окупация, Й. Анастасов успява да проведе изпита за завършване на учебната година от младите българчета от Тиквешията. Заедно с младежи от родния си край, под ръководството на войводите на ВМОРО Дончо Лазаров и Мишо Шкартов участва във въоръжената съпротива срещу сръбските окупатори.

Й. Анастасов довършва средното си образование по време на Първата световна война в Българската гимназията в Скопие. След Втората национална катастрофа, когато Вардарска Македония

отново попада под сръбската власт, той заминава за София, където завършва право в Софийския университет. Още като студент участва в дейността на Македонското студентско дружество, а като представител на Тиквешкото братство е делегат на втория Велик събор на Съюза на македонските братства, проведен в София през октомври 1920 г. По време на заседанията на Обединителния конгрес на Съюза на македонските братства през януари 1923 г. Й. Анастасов е избран за секретар на Националния комитет на ново-създадения Съюз на македонските братства и неговият подпис като член-секретар стои редом с подписите на председателя Владимир Кусев и на останалите членове на ръководството. Включва се и в дейността на Македонската федеративна организация (МФО) и работи съвместно с арх. Никола Юруков, д-р Филип Атанасов и Владислав (Славчо) Ковачев. Като активен член на Федеративната организация той изнася редица беседи пред членовете на организацията и участва в организационната ѝ дейност, включително и в написването на нейния устав, приет на Учредителния ѝ конгрес на 5 декември 1921 г. с Протокол № 2. Й. Анастасов е автор и на редица от уводните статии в организационния вестник на МФО „Автономна Македония“ (1921–1923), преписи от които е запазил в личния си архив. Революционното крило на МФО чрез своите чети се включва на страната на правителството на БЗНС, което започва активно преследване на дейците на ръководената от Тодор Александров, ген. Александър Протогеров и Петър Чаулев Вътрешна македонска революционна организация. На тези действия последва отговорен отговор от страна на ВМРО. Един след друг падат убити ръководителите на МФО през започналите кръвопролитни стълкновения, като едни от първите жертви са арх. Н. Юруков и Милан Грашев. Най-близкият съмишленик на Й. Анастасов от Федеративната организация – полк. Владислав Ковачев, също е убит в София, но малко по-късно – на 13 септември 1924 г. Останалите федералисти успяват да се спасят, като минават в емиграция. През 1955 г. Петър (Перо) Шанданов свидетелства, че и Й. Анастасов заедно с Климент Размов и Сл. Ковачев са сред набелязаните да бъдат убити от Иван Михайлов. Именно П. Шанданов е този, който предупреждава Й. Анастасов чрез Мишо Шкартов – „да се махне от България поне

временно, защото животът му се намира в опасност, и едва ли някой ще бъде в състояние да го спаси“.

От 1921 до 1923 г. Й. Анастасов съчетава дейността си на македонски деец с работата си като софийски окръжен инспектор и секретар на Върховния съвет на труда. Той е автор на първия в България коментар на Закона за хигиената и безопасността на труда, приет и издаден през 1922 г. Стойчо Мошанов, който по това време е в ръководството на Върховния съвет на труда, забелязва способния и надежден специалист в областта на трудовото законодателство.

Наскоро след Деветоюнския преврат през 1923 г., когато идва на власт правителството на проф. Александър Цанков, Й. Анастасов с препоръките на Ст. Мошанов напуска България и заминава на специализация за Западна Европа, като последователно се установява в Брюксел, Берлин и Париж. Работоспособният и ученолюбив българин, докато е в Западна Европа, покрай активното си участие в левицата на македонското освободително движение специализира трудово законодателство, благодарение на което след като се завръща в България се изявява като един от най-големите специалисти по трудовото законодателство и пенсионното дело.

След установяването си в Париж Й. Анастасов влиза в задграничното ръководство на Временния секретариат на Македонската федеративна организация, а наскоро след убийството на Тодор Александров, когато е създадена ВМРО (об.), МФО влиза в контакт с нейното ръководство, като на 15 юли 1928 г. е подписан обединителен протокол между двете организации. Й. Анастасов участва в преговорите между двете организации и след постигнатото споразумение между тях е избран за представител на организацията към нейния ЦК в Берлин.

По време на заседанията на Берлинската конференция на ВМРО (об.) през 1929 г., Й. Анастасов заедно с Владимир Поптомов и Димитър Влахов са избрани в ръководството на Задграничното бюро на организацията и като такива през следващата година участват в заседанията на Цариградската конференция на ВМРО (об.).

Тъй като в тази книга имената на Димитър Влахов, Владимир Поптомов и Павел Шатов ще се споменават многократно, искам само да припомня някои факти от тяхната биография. Димитър Влахов освен, че е дългогодишен български чиновник и дипломат

до 1924 г., от началото на 20-те години е активен сътрудник на руските разузнавателни служби на Балканите, а за времето от 1925 до 1944 г. е и член на БКП. Сведенията, че Д. Влахов е активен агент на КГБ и е член на БКП по време на съвместната им дейност, не са били известни на Й. Анастасов. Те станаха известни през последните години, след като руските спецслужби публикуваха имената на голяма част от своята агентура, включително и задграничната, в енциклопедичния речник „Разведка и контраразведка в лицах“, в Москва, 2002 г. (с. 97). През есента на 1944 г. заминава за Скопие и наскоро след това е избран за председател на Президиума на Парламента на ФНРЮ в Белград.

Владимир Поптомов също е член на БКП и въпреки че има подписано споразумение между ВМРО и БКП да не се вдига Септемврийското въстание през 1923 г. в Пиринска Македония, той обявява въстанието в Разложко. Ръководителите на въстанието в този край са заловени и екзекутирани по нареждане на Тодор Александров, докато Поптомов също по нареждане на Т. Александров е помилван и е изпратен с чета на ВМРО да се бори за свободата на българите в Македония. Но той успява да избяга и емигрира в Европа, където са голяма част от подстрекателите на въстанието, преди да се прехвърлят в Съветска Русия. След 9 септември 1944 г. е назначен за министър на външните работи и подпредседател на Министерския съвет на България.

А бившият анархист – солунският атентатор Павел Шатев, след Втората национална катастрофа също става член на Комунистическата партия и е вербуван като агент на всесилната руска разузнавателна служба ГРУ. Като такъв той е посредник между ВМРО и руските служби при подготовката на Майския манифест, предшествано от посещението на Димитър Влахов и Михаил Монов в Съветска Русия през 1923 г. Като съветски шпионин той е заловен през 1942 г. от българската полиция и осъден. След освобождаването му от затвора на 9 септември 1944 г., той заминава за Скопие, където влиза в първото правителство на Лазар Колишевски като правосъден министър. Това става по време на най-жестоките репресии на македонските българи, не криещи своята принадлежност към българската народност. Наскоро след това е избран за подпредседател на Президиума на АСНОМ, от който пост е свален

през 1948 г. и хвърлен в югославския затвор, след като е разкрит като съветски шпионин.

Ето с такива хора е трябвало да работи Й. Анастасов, като не бива да се изпуска и фактът, че негласният създател и ръководител на ВМРО (об.) е бъдещият генерален секретар на Комунистическия интернационал Георги Димитров.

Като член на Задграничното бюро на Обединената ВМРО, Й. Анастасов участва и в дейността на Международната организация за подпомагане на революционерите (МОПР), която на практика е една от важните структури на Коминтерна. Като активен деец на МОПР през 1932 г. и по личното настояване на Г. Димитров е избран за делегат на конгреса на организацията в Москва, където изнася доклад за развитието и състоянието на македонското освободително движение. В дейността на Й. Анастасов като деец на МОПР са включени съпругата и малкият му син Константин, които пътуват със задача да подпомогнат материално арестуваните дейци на ВМРО (об.) във Вардарска Македония. С цел да се съгласува дейността на Задграничното представителство със структурите на организацията в България, Й. Анастасов пътува инкогнито до България, без полицията да го усети. След това, необезпокояван успява да се прехвърли в Турция, където се среща с Михаил Герджиков и останалите дейци на организацията от Цариградския център.

След идването на Адолф Хитлер на власт в Германия Коминтернът настоява ръководството на ВМРО (об.) да се премести в Москва. Д. Влахов и Вл. Поптомов се съгласяват безропотно, за разлика от Й. Анастасов, който не само че не се съгласява, но и поради дълбоки разногласия с тях напуска ВМРО (об.), която е изпаднала още повече под силното идеологическо влияние на външната политика на Съветска Русия и на Комунистическия интернационал. Това е моментът, когато Й. Анастасов взема самостоятелно своето решение да се откаже от по-нататъшна политическа дейност и да се завърне в Родината.

В навечерието на Деветнадесетомайския преврат през 1934 г., на 18 май Й. Анастасов се завръща в София със семейството си, след като е сондирал чрез своя земляк Лазар Мишев становището на Иван-Михайловата ВМРО за своята и на семейството си безопасност. С препоръката и подкрепата отново на Ст. Мошанов той е

назначен като специалист в Дирекцията на труда и общественото осигуряване към Министерството на търговията, промишлеността и труда.

Още на 19 май 1934 г. превратаджийското правителство на Кимон Георгиев забранява, разтуря и поставя извън закона българските националнореволюционни организации, като най-сериозен удар понася ръководената от Иван Михайлов ВМРО. Протогеровистката ВМРО и някои от дейците на ВМРО (об.) оказват пълно съдействие на проюгославското правителство в неговите преследвания срещу ВМРО. Но в своята антибългарска и проюгославска дейност, превратаджиите минават всички граници и през следващата 1935 г. започват нови арести, като този път те са насочени както срещу протогеровистите, така и срещу дейците на ВМРО (об.). Макар че Й. Анастасов не само че е напуснал окончателно тази лява организация, но и е декларирал, че не се занимава с политическа дейност, е арестуван и съден по ЗЗД, като е заплашен от 12 години затвор. Той се държи смело и достойно пред съда, като в защитната си реч публично декларира своята българска народност и излага своята дейност в защита на българите от Македония. Тук той публично се разграничава от дейността на Вл. Поптомов и Д. Влахов, както и от македонисткото крило във ВМРО (об.). След почти едногодишно следствие, съдът го признава за невинен и за пореден път с препоръката на Ст. Мошанов е възстановен на работа в Дирекцията на труда. Чрез запазените от семейството на Й. Анастасов материали от процеса, може да се възстанови целият процес срещу него и срещу бившите му съратници. Прави впечатление, че като обигран конспиратор, умело изгражда своята защита, оперирайки само с разкритата от следствието информация за него и за ВМРО (об.). Следствието така и не успява да се добере до основните факти от дейността на организацията и от цялостната дейност на Й. Анастасов. Следствието не разполага с информация за пътуването му до СССР и до България, както и до Цариград. Не се добира и до съвместната му дейност с действителния ръководител на ВМРО (об.) Георги Димитров и с коминтерновските пратеници Степанов, Черски и Атанас Хаджиниколов. Смелото държане на Й. Анастасов пред съда и твърдо отстояваната антикомунистическа линия му изиграват лоша шега при

новата власт след 9 септември 1944 г., когато е уволнен от работа, въпреки високия си професионализъм и членуването му в БКП (от началото на 1945 г.). След продължително следствие е освободен и възстановен на работа, като в продължение на едно десетилетие е управител на Държавния институт за обществено осигуряване (1947–1957). През 1958 г. е назначен за поддиректор на Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“.

Независимо от трудностите, които създава новата власт на македонските дейци, Й. Анастасов продължава участието си в Македонския научен институт до неговото ликвидирание и предаването на архива, библиотеката и музейната му сбирка на новосъздадената Македонска република. През 1945 г. Й. Анастасов е избран за главен и отговорен редактор на новосъздадения на мястото на „Македонски преглед“ печатен орган на института – сп. „Македонска мисъл“. Същевременно е и заместник-председател на Съюза на македонските културно-просветни дружества в България и член на ръководството на Славянския комитет. По-късно е и редактор на печатния орган на Славянския комитет – сп. „Славяни“, като оказва и изключително съдействие при издаването и подготвянето на материали на в-к „Народна воля“, който става орган на лявата българска емиграция от Македония отвъд Океана. В сп. „Македонска мисъл“ са отпечатани редица негови статии по историята и развитието на македонския въпрос и положението в балканските страни, сред които са: „Великобългарската политика и Македония“, „Великогръцкият шовинизъм и Македония“, „Впечатления от Федерална Македония“, „Кризата в Гърция“, „Основи на Федеративна народна република Югославия“, „Народна република България. Отношение на живущите в България македонци“, „Нова Албания. Освободителната борба на албанския народ“, „Конституцията на народна република Македония“. Й. Анастасов е същевременно и един от авторите и във вестниците „Македонско знаме“ и „Пиринско дело“, където печата свои статии за: Владислав Ковачев, Яне Сандански, Димо Хаджидимов, дейците от т.нар. Серска група, както и материали срещу ръководената от Иван Михайлов ВМРО.

Въпреки че в статиите и дейността си Й. Анастасов се придържа към официалната позиция по македонския въпрос, той не крие своето отношение за българския характер на Македония

и на нейното население. А когато под натиска на Скопие и лично на Лазар Колишевски започва кампанията за закриването на Македонския научен институт, след като заместник-председателят на института Христо Калайджиев на 30 юни 1947 г. официално оповестява и своето предложение за закриването му, Й. Анастасов, заедно с Христо Ампов, Петър Шанданов и Ангел Томов официално се противопоставят на това решение. Независимо от тяхната устна и писмена съпротива институтът е закрит, архивът, библиотеката, музейната сбирка и костите на Гоце Делчев са предадени в Скопие. По ирония на съдбата, като един от ръководителите на института и на братствата, Й. Анастасов участва в комисията по предаването им на Скопие, а сред тези, които приемат материалите, е бившият негов съратник от ВМРО (об.) солунският атентатор Павел Шатев, на когото е предложено мястото на министър на правосъдието в правителството на Лазар Колишевски. Анастасов успява да спаси само богатия архив на Тиквешкото братство в София, като го задържа при предаването на архивите на МНИ и на македонските братства на Скопие. Този ценен архив днес е част от неговия личен архив в Централния държавен архив. Друг важен документ, който спасява от предаването му в Скопие, е ръкописът на книгата на Славчо Ковачев „Политическото верую на македонците“, съхраняван днес в личния архив на Сл. Ковачев в Българския исторически архив при Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“.

Й. Анастасов е автор на десетки книги и брошури както по въпросите на трудовото законодателство и пенсионното осигуряване, така и по история на македоно-одринското революционно и легално движение. Той пише биографии на Яне Сандански, Гьорче Петров, Пере Тошев, Гоце Делчев, Славчо Ковачев и др. Освен като редактор на сп. „Македонска мисъл“, той е редактор и на спомените на Павел Шатев – „В Македония под робство“, на сборника за Илинденско-Преображенското въстание, издаден през 1968 г., на мн. др.

Поради извоювания авторитет като един от най-добрите познавачи на трудовото законодателство и пенсионното дело и като македонски деец и общественик, Й. Анастасов е избран през 1976 г. за народен представител в VII Народно събрание, но умира наскоро след това на 10 октомври 1976 г.